

absynt
100%

**Iboja
Wandall-Holm
Moruša**

„Doteraz potrebné
a normálne sa
stalo nepotrebným
a nenormálnym.“

absynt

Iboja Wandall-Holm: Moruša

© Vydavatelstvo Absynt, s. r. o., 2016

Text © Iboja Wandall-Holm, 2016

Cover Art © Tomáš Klepoch

Graphic Design © Pavlína Morháčová

ISBN 978-80-89876-01-3

Svoj život poznám len zo spomienok. Nie sú odfoto­gra­fovaným dejom s presnými údajmi o ešte živých alebo mŕtvych, likvidovaných alebo zachránených osobách, miestach a ich názvoch – nevypadávajú ale ani z rámca historickej skutočnosti. Vynárajú sa z katastrofami poznačeného fondu mojich vnemov a zážitkov, keď na ne padne náhodné svetlo alebo tieň.

Vojna sa končila a tí z nás, ktorí ostali nažive a do konca svojich dní si budú pamätať strašné a nepochopiteľné zlo­činy spáchané v Európe, sa vydali na cestu späť do oslobodeného života.

Išli sme pešo. Viezli sme sa na rebriniakoch a na trakto­roch. Na motorkách s ruskými vojakmi. Na autách, ktorým benzín stačil len na kúsok cesty. V nákladných va­gónoch na tratiach, ktoré odolali leteckým náletom. Cez mesačné krátery a hŕby rozdrvených tehál. Zbombardo­vané domy sa stali pomníkmi staviteľských generácií. Vý­smechom rovných čiar plánovačov. Zákom smrteľnos­ti, napísaným starým, hnevľivým bohom. Vo zvyškoch rozbitých dní žili ľudia na čerstvých hrobkách vo svojich dočasných príbytkoch. Všade zvalané schodiská, zvyšky vyhorených, zubatých múrov, zbúraných staníc, mrzáci bez nôh a bez rúk. A medzi kamením rástli stromy i tráva a na lúkach sa pásli kravy.

Z otvoreného okna v malom nemeckom meste Mulda sa do krajiny rinula gýčová melódia zo starých čias: „Sag

beim Abschied leise Servus...“ Povedz tíško pri rozlúčke servus... Moje vedomie plné chmár vtedy začala rozjasňovať nádej a slová sentimentálnej piesne som vnímala ako prísľub rozlúčky s vojnou, násilím, pohrdaním ľudským životom a lžou ako politickou zbraňou.

Nič však nezmizlo a všetko to, čo bolo, sa mi znova a znova vkráda do snov, ktoré sprevádzajú moje myšlienky, skutky a dni. V snoch ožívajú všetky zmysly, odhaľujú to, čo všetci radi skrývame – hanebnosť, mrzkosť, zápach, bolesť. Stmelujú roztrieštené, skryté, zdanlivo nesúvisiace a absurdné úlomky skutočnosti, ktorá ako embryo pláva v plodovej vode blízkou minulosťou oplodnenej mory. Strhajú masku z podvodu, sebaklamu a ilúzií. Pripomínajú mi schopnosť človeka a dejín meniť farbu ako chameleón. Podľa potreby potlačiť, zabudnúť, znehybnieť.

Jeden z mojich snov je nadreálnym, symbolickým obrazom povojnových dní a toho, čo po nich nasledovalo. A ako všetky moje sny ma privádza k skrytým prameňom súvislostí:

Akési vojnou poznačené mesto. Miestnosť. Chaos neidentifikovateľného nábytku. Posteľ. V posteli tmavovlasé dievča, neznámy muž a ja. Čierna mrákava dievčenských vlasov. Možno mojich, kedysi pred vojnou. Muž má odrezané pravé rameno – asi dvadsať centimetrov nad laktom. Dokonalý rez. Suchý. Vybrúsená, vyleštená plocha rozčesaného oblého kameňa z morského brehu. Tenká vrstva pokožky, prierez svalu, šliach, kostí, obraz namalovaný jasnými farbami.

Muž stratil ruku možno ako vojak, možno ako partizán. Obracia sa ku mne. Objíma ma zdravou rukou a ja s ním splývam a padám do blaženého bezvedomia.

Všade okolo je tma, ale mužov pokrivený, ironický úsmev som si všimla. Prezrádza, že vie veci, o ktorých ja neviem nič.

Sme v uliciach zatemneného mesta. Tuším, že mi tento neznámy muž chce pomôcť spôsobom, za obvyklých okolností neprijateľným. V tomto meste a v tomto svete sa zrejme pocitovosťou nedá dosiahnuť nič.

Prichádzame k veľkej budove. Temná a bez presných kontúr sa stráca v nápore tmy.

Hmla sa prevaľuje cez jej hrany. Zmäkčuje obrysy. Dom sa nakláňa a visí nad priestorom, v ktorom sa vlnia nejasné tiene. Strmý obelisk veže vedľa budovy prederavil prázdny oblúk brány.

Sedíme v aute. Okrem mňa a jednorukého je v aute aj muž v tmavomodrom kabáte z pravej vlny. Mäkká látka je neprístojne jemná a teplá uprostred chladnej a drsnej noci v ruinách mesta.

Môj neznámy ochranca drží aktovku. Som presvedčená, že obsahuje kompromitujúce papiere, ktoré majú uľahčiť vyjednávanie s novým pasažierom.

Muž v modrom kabáte by mohol byť vedúcim odborárom, šmelinárom, stranickým funkcionárom alebo aj všetkým naraz. Viem, že auto má šoféra, aj keď ho nevidím.

Šmelinár si ma nevšíma.

„Čo to ťaháš so sebou...? Kde si to pozbieral?“ opýta sa môjho sprievodcu.

„Prišla o všetko. Nemá nikoho. Nemá kde bývať. Nemá peniaze!“

„Kurva...?“ pýta sa partajný funkcionár s cynickým úsmevom.

„Nie!“ ohradzuje sa. „Nemci mi zastrelili rodičov. A ja...“

Muž mi nedovolí pokračovať.

„Takých by bolo... Ale čert to ber... Na...!“ Šmelinár sa obráti a hodí mi do lona zamatové zlatohnedé nohavice. Obliekam si ich na zadnom sedadle a všimnem si, že na stehne mám červené znamienko v tvare hviezdy.

„Čo je to? Máš ich viac...?“

„Len toto jedno.“

V tme na kraji cesty sa nejasne rysuje postava vyziabnutého muža v priveľkom obleku. Vyzerá ako strašiak v poli. Dvíha ruku a pristavuje auto. Stranícky funkcionár prikazuje šoférovi, aby zastal, a otvára dvere.

„Čo chceš?“ vyštekne.

„Ty dobre vieš, čo chcem,“ odpovedá chudý muž.

Stranícky funkcionár vytiahne napchatú koženú peňaženku. Spomedzi hĺby bankoviek vytiahne dve veľké a jednu menšiu.

„A čo s ňou...? Na ňu si zabudol? Ona tiež potrebuje peniaze!“ hovorí môj ochranca.

Okrúhla, vymasírovaná tvár nad modrým golierom zaváha. Ruka vo vlnenom rukáve hodí strašiakovi na ceste menšiu bankovku a mne podá dve väčšie.

Otváram zadné dvere auta a vystupujem do tmy, v ktorej sa trepecú akési plamienky. Nejasne vnímam okná, domy, nárožia. Ako vystačím s peniazmi? Kde budem spať? Kto mi dá najesť? Hoci som sama, viem, že som súčasťou spomalenej vlnivej tmy v uliciach, ktoré tu kdesi napriek mäkkému zmätku musia byť. Blikavé body sa vznášajú ako svetielka v starej banskej šachte.

Zastanem a váhavo sa obzerám. Z temnoty sa vynorí postava a kráča ku mne. Môj známy neznámy mi naťahuje v ústrety dve zdravé ruky.

Čo chce...? Kto to je...? Prelud? Človek? Náhodné východisko z bezvýchodiskovej situácie?

Čo mi nesie? Nádej...? Lásku...? Život bez hrôzy zabúdania...?

1. kniha:

Kde bolo, tam bolo

1.

Narodila som sa vo Vrbovom, kde boli moji rodičia na krátkej návšteve. Ako dieťa som si predstavovala, že som prišla na svet medzi vrbami. A pretože som od malička podliehala mágii slov, stal sa pre mňa Podivín, kam sme sa presťahovali z Piešťan, rišou divov. Bola tam rieka, plná bielych lekien, vršok, z ktorého som sa cez pootvorené strúchnivené vrátka po rozpadajúcich sa schodíkoch skotúlala do starej zarastenej záhrady a ocitla sa doluznačky v hustej vysokej tmavozelenej tráve. Ležala som v húštine, spamätávala sa z otrasu a zistila som, že nemusím plakať, lebo ma nič nebolí. Obrátila som sa na chrbát, odpočívala na zväľaných stebľách a po prvý raz v živote som uvidela, aké je nebo z horizontálneho pohľadu chlácholivé a krásne.

V Podivíne som dostala svoju prvú loptu. Bola veľká, červená, hladká, voňavá a celá. Jedného dňa mi ju roztrhal cudzí vlčíak a vypustil z nej ducha istoty a tepla. Vidím záblesky slnečného svetla vo veľkých kolesách vysokého kočíka pri lavičke pod stromami. Na lavičke sedí staršia žena a v kočíku ležím ja alebo moja o rok mladšia sestra Lila.

V jednu nedeľu doobeda ušla Lila z domu. Na hlavnej ulici ju nabrala na rohy zatúlaná krava a ťarbavo s ňou utekala mestom. Za kravou pochodovala hasičská dychovka do mestského parku, aby tam pod taktovkou svojho dirigenta zahrála na estráde nedeľne vyobliekaným Podivínčanom. Lilu napokon zachránil trubač a dovedol ju nezranenú domov.

Podivín vo mne zanechal ako trúchlivú ozvenu obraz smutnej ženy v čiernom. Prišla k nám predávať zasklené a zarámované, z čierneho papiera vystrihnuté siluety. Nevie, prečo sa mi zdalo, že žena v sebe ukrýva rebrík, ktorý po vytiahnutí dosiahne až po strop.

Mama bola po štvrtý raz v druhom stave, keď sme sa odsťahovali do Liptovského Svätého Mikuláša. Tu sa narodil brat Ernest a po ňom najmladšia sestra Grétka.

Dostali sme byt na školskom dvore v dome, ktorý sa chrbtom opieral o múr hotela Európa. Veľké okenné tabule náročnej budovy hotela boli zastreté bielymi záclonami. Chránili kartárov pred zvedavými pohľadmi chodcov.

Muselo to byť v apríli alebo v máji. Kvitnú stromy a štrk medzi krátkymi stebkami trávy pod mojimi bosými nohami príjemne hreje. Slnko svieti, sedím na nočníku pod starým gaštanom a zoznamujem sa s najbližším okolím.

Vidím nábytok, vyložený zo sťahovacieho voza, polo-prázdne debny, hobliny, hrnce, panvice a iný kuchynský riad. Police a dosky, opreté o steny domu v priestrannom dvore, ohraničenom múrmi. Medzi mladými lipkami skacká Lila na pevných nôžkach. Jedenapolročná Dalma spí pod slnečnikom vo veľkom prútenom koši.

Uprostred štvorca medzi školou a veľkou budovou so štyrmi stĺpmi stojí studňa. Dievčina v kvetovaných širokých sukniach krúti kolesom. Studená striebristá voda tečie prúdom do vedra, prelieva sa a strieka na všetky strany. Napravo je smetisko. Za drôteným plotom kvokajú sliepky, zobú, obštipkávajú burinu a ostrými pazúrami hrabú do zeme. Zrazu prenikavo zaznie zvonec a z veľkých žltých dvier sa s krikom vyhrnú deti a rozbehnú sa po dvore. Obkolesia ma štyri nerovnako vysoké dievčatá. Najväčšia z nich má dlhé svetlé vlasy ako princezná. Po-

chytajú sa za ruky, krúčia sa okolo mňa a spievajú: Sedí dievča na šerbli, na šerbli, na šerbli... Rada by som vstala a ušla, ale nemôžem. Som ako ochromená a hlava mi ovisla skoro na bruško.

„Prestaňte!“ rozkáže princezná, a keď deti stíchnu, povie: „Moje meno je Boba. A tvoje...?“

„Iboja, ale ríkajú mi také Sima po babičke.“

„Ríkajú... ríkajú... ríkajú...“ vysmieľajú sa mi deti.

„Čušte!“ rozkáže princezná a všetky dievčatá odbehnú.

Neuvedomujem si, že hovorím moravskou češtinou tak, ako som sa to naučila v Podivíne. Nechápem, prečo sa mi smejú. Ostrý hlas zvonca ma zachráni a všetky deti sa zase prúdom valia nazad do školy cez dokorán otvorené dvojkrídle dvere. Keď sa za nimi zavrú, je také ticho, že opäť počujem kvokanie sliepok.

Vchod do nášho bytu na prvom poschodí je pod veľkou bránou. Hornú časť dvier tvorí mozaika z červeného, žltého, zeleného a modrého skla, ktoré vrhá farebné tieň na mramorovú podlahu priestornej predsieni. Na ľavej strane je veľká komora a priestor na uhlie. Napravo kamenné schody, po ktorých som vždy chodila len nahor a nikdy nie dolu. Po schodoch ma nadol nosili anjeli. Nikomu som neprezradila, že sa vznášajú so mnou nad schodiskom a cez dvere a bránu ma nesú na dvor, kde ma nežne a opatrne zosadia pod veľkú starú lipu blízko studne.

Mlčala som aj o čiernovlasom a čiernookom mužovi v červenej peleríne z ťažkého hodvábu a v čiernych vyľštených čižmách s ostrohami. Vídavala som ho v noci v kúte pri dverách spálne. Hľadel na mňa očami ako uhlíky. „Otec ma nedá! Gombička ma ochráni!“ šepkala som do tmy. V mojej fantázii mal veľký kožený gombík, ktorý mi darovala suseda, magické vlastnosti. Bolo príjemné

držať ho v hrsti, mať pocit, že sa mi nič zlé nemôže stať. Postava čiernookého muža v červenej peleríne bola miešaninou bubáka, ktorým matky strašili neposlušné deti – „Ak neprestaneš, prídu si po teba Cigáni!“ –, a operetnej árie z Cigánskeho baróna. Mama občas zvykla túto áriu spievať, keď umývala riad alebo varila vo veľkej kuchyni, vykladanej modrými kachličkami. Cez kuchynské okná bolo vidieť do celého školského dvora.

Z okien najväčšej izby bolo na náprotivnej strane našej Priečnej ulice vidieť krčmu na rohu a veľkú krčmárovu záhradu. V záhrade bol stôl, lavice a červená drevená hojdačka pre štyroch. Po cestičkách sa medzi kvetmi a ovocnými stromami prechádzali slečny a dámy vo svetlých letných šatách a so slnečníkmi.

Na prvom poschodí boli tri byty. Ten vedľa nás bol prázdny, mal zaprášené okná a bol cítiť starou slamou. Jediným kusom nábytku v prázdnom byte bol ťažký tmavohnedý rozvetvený vešiak. Na celú miestnosť vyžaroval svoju mlčanlivú nezaujatosť. Krútili sme sa okolo stojana a hrali sa hru na čiernu kuchárku. Hru nás naučila Erna z Viedne, keď bola u nás na návšteve so svojim otcom, vojnovým kamarátom nášho otca: „Ist die schwarze Köchin da? Ja, ja, ja... Zwei Mal muss sie rummaschieren, das dritte Mal den Kopf verlieren...“ Okrem tejto hry sa mi tieňový obraz Erny vryl do pamäti preto, že vždy, aj keď nepršalo, nosila veľký čierny dáždnik. Jedného dňa, keď sme namiesto „ja, ja, ja“ povedali „nein, nein, nein“, ťažký stojan sa zvalil a spadol Lile na hlavu. Mala otras mozgu, ranu na hlave bolo treba šiť. Ležala v posteli s bielym obvazom na hlave a vo mne sa zrodila predstava, že vo vešiaku je zakliaty zlý duch čiernej kuchárky.

Všetky menšie a väčšie nehody sa stávali Lile, lebo bola taká zasnená. Jedného chladného rána sa ešte v nočnej košeli chcela zohriať pri peci v kuchyni a oprela sa o dvierka

pece. Vypálila si do zadočku celý ozdobný kvetinový veniec okolo názvu a adresy výrobcu. Neskoršie Lilu kvôli veľkým medovým očiam a občasnej zadumanej mlčanlivosti vymenovali za rodinného filozofa.

Tretí byt na poschodí mal len jednu veľkú izbu. Býval v nej starý muž. Nikdy nevstal z postele a vyrážal zo seba zúrivé, zvieracie zvuky. Starala sa o neho jeho slobodná dcéra. Aj keď sa veľmi snažila a hovorila pomaly, bolo jej ťažko rozumieť. Svoje meno Vilma vyslovovala ako Vem-ma. Nosila ťažké svetlohnedé vrkoče uviazané ako veniec okolo hlavy a jej šaty vyzerali ako vyšívané nočné košele. Bála som sa jej zlého otca a môj strach zosilnel, keď som videla, ako Vilma ukazuje mame ruky až po plecيا plné veľkých modrín a podliatin. Otec ju hrýzol, štipal a škriabal. Predstava, že by jej bolo treba pomôcť a že to vlastne nikto nerobí, mi spôsobovala výčitky svedomia. Pohrávala som sa s myšlienkou, že sa z Vilmy, keď ju jedného dňa sudička odčaruje, vyklúje krásna mladá pani. Zároveň som však vedela, že sa to nikdy nestane.

Veľká izba páchla naftalínom a močom. Dala som sa do nej vlákať len kvôli veľkej truhlici, plnej rôznofarebných stužiek, hodvábnych šatiek, vyšívaných blúzok a šiat so slabou vôňou lepších čias. Najpríťažlivejšie však boli škatule s gombíkmi každej veľkosti, formy a farby, vyrobené z kostí, skla, perlete, kože a iného materiálu. Veľmi rada som sa v nich preberala. Zázračný kožený gombík, amulet proti nástrahám cigánskeho baróna, mi darovala práve Vilma.

2.

Rástli sme a naučili sa hovoriť po liptovskú. Obyvatelia dvora nás prijali medzi seba. Zoznamovali sme sa s pohoriami obklopujúcimi celú kotlinu. Naučili sme sa, že vrch s bielym krížom je Poludnica, ktorý z vrchov sa volá Ďumbier, že vrch s krivým vrcholom je Kriváň, poznali sme mená vzdialenejších vrchov i najbližších dedín – Vrbica, Palúdzka, Ondrašová, Okoličné, Porúbka, Beňadiková – a vedeli sme, že rieka pod vrúbami sa volá Váh. Zaradili sme sa do pestrého života školského dvora. Veľké dievčatá z nás robili bábätká. Vozili nás do nemocnice, operovali na slepé črevo, hrešili nás za všelijaké imaginárne hriechy a používali ako družičky pri kráľovských svadbách. Keď zistili, že mám jasný, čistý hlas a pamätám si slová aj tých filmových melódií, ktorých obsahu ešte nerozumiem, musela som spievať. Pesničkami som sprevádzala divadlo, ktoré hrávali medzi vysokými stĺpmi a na širokých schodoch synagógy.

Každý druh hudby, aj šlágre, odrhovačky a jarmočné pesničky, hlboko pôsobil na moju predstavivosť. Módna pieseň „Ó, Dona Klára“, ktorú sme mali nahratú na priehľadnej gramofónovej platni, ovplyvnila môj obraz veľkej budovy synagógy. Z kostola sa stal zámok, ktorého tajomstvá vychádzali najavo, len keď bol spln, a Dona Klára, kráľovná jabloní, tancovala medzi jeho stĺpmi.

V malom byte, prilepenom k budove školy ako vtáacie hniezdo, býval školník pán Hladký so ženou, synom Mišom a dcérou Aničkou. Obe deti mali tuberkulózu a Mišo